

Instytucja zatrzymania sprawcy wykroczenia - próba rekapitulacji

Zatrzymanie osoby jest środkiem przymusu¹ w sposób szczególny i dotkliwy ingerującym w prawa i wolności obywatelskie. Podstawy prawne zatrzymania odnajdziemy w szeregu różnych ustaw, co skutkuje wielością odmian tej instytucji i różnorodnym nazewnictwem. Oczywiście nie może być tu mowy o żadnej dowolności ustawodawcy w kwestii ograniczeń podstawowych praw obywatelskich. Według art. 41 ust. 3 Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r.², każdy zatrzymany powinien być niezwłocznie i w sposób zrozumiały dla niego poinformowany o przyczynach zatrzymania, a w ciągu 48 godzin od chwili zatrzymania przekazany do dyspozycji sądu. Zatrzymanego należy niezwłocznie zwolnić, jeżeli w ciągu 24 godzin od przekazania do dyspozycji sądu nie zostanie mu doręczone postanowienie sądu o tymczasowym aresztowaniu wraz z przedstawionymi zarzutami. Ponadto zgodnie z treścią art. 41 ust. 2, 4 i 5 Konstytucji RP pozbawiony wolności nie na podstawie wyroku sądowego posiada prawo do odwołania się do sądu w celu niezwłocznego ustalenia legalności tego pozbawienia oraz odszkodowania za bezprawne pozbawienie wolności. Warto zaznaczyć, iż jednocześnie przepisy te nakładają na organy dokujące zatrzymania obowiązki w postaci niezwłocznego powiadomienia rodziny lub osoby wskazanej przez pozbawionego wolności oraz humanitarnego traktowania zatrzymanego. Granice swobody prawodawcy są więc wyraziste, tym bardziej, że wynikają też z międzynarodowych traktatów o prawach człowieka, które także dotyczą problematyki dopuszczalnego zakresu i przesłanek ograniczania praw i wolności jednostki³.

Pozbawienie lub ograniczenie wolności może nastąpić wyłącznie na zasadach i w trybie określonym w ustawie. Zasady pozbawienia wolności sprawcy wykroczenia określone są w Kodeksie postępowania w sprawach o wykroczenia⁴. Już wstępna analiza przepisów dotyczących zatrzymania sprawcy wykroczenia pozwala na stwierdzenie, iż regulacje te w pewnej mierze stanowią powtórzenie unormowań Kodeksu postępowania karnego, bądź też są do nich bardzo zbliżone. Nie dziwi więc fakt, iż w literaturze przedmiotu można niejednokrotnie spotkać się z twierdzeniem, że postępowanie w sprawach o wykroczenia stanowi szczególny tryb procesu karnego, charakteryzujący się wieloma odrębnościami i uproszczeniami, wynikającymi z drobnego charakteru czynów karalnych jakimi są

¹ Za M. Cieślakiem można wskazać następujące właściwości przymusu bezpośredniego:

1. środki przymusu bezpośrednio zmierzają do stworzenia pewnych sytuacji, które stanowią warunki osiągnięcia celów wymiaru sprawiedliwości;
2. środki przymusu, obok środków zapobiegawczych, są skutkiem prawnym niewypełnienia obowiązków procesowych;
3. środki przymusu w procesie karnym zawierają element bezpośredniego przymusu ze strony władzy państwowej
4. środki przymusu są zbliżone do dziedziny prawa materialnego, gdyż przesłanką ich stosowania jest w zasadzie *sui generis* wina odpowiedzialnej osoby.

Więcej zob.: M. Cieślak, *Polska procedura karna. Teoretyczne założenia*, Wyd. III, Warszawa 1984, s. 400 i nast. Szerzej na temat pojęcia „środek przymusu” zob. też. K. Marszał, *Pojęcie środków przymusu i ich system w polskim procesie karnym*, *Problemy Prawa Karnego*, Katowice 1990, nr 16, s. 113 i nast., W. Daszkiewicz, *Prawo karne procesowe. Zagadnienia ogólne*, t. II, Bydgoszcz 2001, s. 157 i nast.

² Dz.U. nr 78, poz. 483.

³ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 1999, s. 103.

⁴ Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r.

wykroczenia⁵. Choć w uzasadnieniu projektu Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia czytamy: "(...) postępowanie w sprawach o wykroczenia nie jest postępowaniem karnym, lecz odrębnym postępowaniem dotyczącym orzekania w sprawach innych niż przestępstwa, choć na zasadach zbliżonych do procesu karnego". Niezależnie jednak od zajmowanego stanowiska w tej kwestii w sposób jednoznaczny należy stwierdzić, iż zatrzymanie sprawcy wykroczenia na zasadzie art. 45 § 1 k.p.w. ma charakter ściśle procesowy. Jego stosowanie ograniczone jest bowiem koniecznością zapewnienia prawidłowego i skutecznego przebiegu postępowania w sprawach o wykroczenie. Jak trafnie stwierdza Dariusz Kala⁶ zatrzymanie to kategorycznie odróżnić trzeba od zatrzymania prewencyjnego, penitencjarnego, administracyjnego oraz tzw. zatrzymania chwilowego celem wylegitymowania⁷. Aby nie pozostawić żadnych wątpliwości należy dodać ponadto, iż przed wszczęciem procesu możliwym jest także zatrzymanie świadka celem realizacji doprowadzenia na zasadzie art. 52 k.p.w. oraz doprowadzenie świadka na zarządzenie sądu lub prokuratora – art. 50 § 1 k.p.w.

1. Okoliczności warunkujące zatrzymanie sprawcy wykroczenia

Zgodnie z art. 45 § 1 k.p.w. policja ma prawo krótkotrwale pozbawić wolności osobę ujętą na gorącym uczynku popełnienia wykroczenia lub bezpośrednio potem, jeżeli:

- zachodzą podstawy do zastosowania wobec niej trybu przyspieszonego,
- nie można ustalić jej tożsamości.

Ustawodawca posługuje się pojęciem „popełnienia wykroczenia”, co znaczy że obiektem naszego zainteresowania winno być nie tylko dokonanie, ale i karalne usiłowanie⁸.

Przez sformułowanie „na gorącym uczynku” popełnienia wykroczenia należy rozumieć ujęcie osoby w czasie jego popełnienia, realizacji znamion czynu. Choć można spotkać się ze stanowiskiem, iż z taką sytuacją będziemy mieli także wówczas do czynienia, gdy sprawca zostanie pochwycony po dokonaniu czynu lecz jeszcze na miejscu zdarzenia⁹. Zważywszy jednak na fakt, iż ustawodawca dopuszcza zatrzymanie sprawcy bezpośrednio po wykroczeniu rozumowanie to wydaje się błędne. Realizacja ostatniego ze znamion dokonanego wykroczenia (lub znamion karalnego jego usiłowania) jest więc momentem rozpoczynającym czasookres, w którym można dokonać zatrzymania sprawcy „bezpośrednio potem”. Pierwsze skojarzenie wskazuje tu na sytuację pościgu rozpoczętego niezwłocznie po popełnieniu wykroczenia, a więc z zachowaniem ciągłości czasu i miejsca¹⁰. Nie można jednak odmówić prawa zatrzymania osoby w ramach czynności co prawda niebędących

⁵ M. Jeż-Ludwichowska, D. Kala, A. Lach, Charakter prawny postępowania i środki przymusu w sprawach o wykroczenia, Prokuratura i Prawo 2002, nr 6, s. 45; A. Marek, Prawo wykroczeń (materialne i procesowe), Warszawa 2002, s. 142.

⁶ D. Kala, Zatrzymanie osoby jako środek przymusu procesowego w kodeksie postępowania w sprawach o wykroczenia, Przegląd Sądowy 2003, nr 9, s. 111.

⁷ Tzw. zatrzymania pozaprocesowe uregulowane zostały w następujących aktach prawnych: 1. Ustawa o Policji (tekst jedn. Dz.U. 2002, nr 7, poz. 58 z późn. zm.), gdzie w art. 15 ust. 1 pkt 3 zawarte zostało uprawnienie zatrzymania osoby stwarzającej w sposób oczywisty bezpośrednie zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzkiego, a także dla mienia (zatrzymanie prewencyjne), a w art. 15 ust. 1 pkt 2a – osoby pozbawionej wolności, która na podstawie zezwolenia właściwego organu opuściła areszt śledczy albo zakład karny i w wyznaczonym terminie do niego nie powróciła (zatrzymanie penitencjarne), 2. Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (tekst jedn. Dz.U. 2002, nr 147, poz. 1231 z późn. zm.) wskazująca w art. 40 ust. 1-3 możliwość doprowadzenia do izby wytrzeźwień osób w stanie nietrzeźwości, które swoim zachowaniem dają powód zgorszenia w miejscu publicznym lub w zakładzie pracy, znajdując się w okolicznościach zagrażających ich życiu lub zdrowiu albo zagrażają życiu lub zdrowiu innych osób.

⁸ Zob.: art. 11 § 1 i 2 k.w., art. 12 k.w., art. 13 k.w., art. 14 § 1 k.w.

⁹ R. Kmiecik, E. Skrętowicz, Proces karny. Część ogólna, Kraków-Lublin 1996, s. 241.

¹⁰ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, t. 1, Warszawa 1999, s. 874.

pościgiem, to jednak podjętych przez policję niezwłocznie po otrzymaniu informacji o wykroczeniu. Jednakże już zatrzymanie w trakcie czynności sprawdzających (nie podjętych bezpośrednio po popełnieniu wykroczenia) bądź w trakcie wszczętego postępowania sądowego należy uznać za niedopuszczalne.

Zaznaczyć ponadto należy, iż możliwość zatrzymania osoby uwarunkowany jest także jej zdolnością do ponoszenia odpowiedzialności karnej za wykroczenie, a mianowicie ukończeniem 17 lat (art. 8 k.w.). W przypadku zaś zatrzymania osoby o nieustalonym wieku, wyglądającą na powyżej lat 17, ewentualne bezprawne pozbawienie wolności należy rozpatrywać w kontekście art. 29 k.k.

Jak już wcześniej wspomniano prawo policji do zatrzymania osoby uwarunkowane jest ponadto niemożnością ustalenia jej tożsamości lub zachodzącymi podstawami do zastosowania wobec niej postępowania przyspieszonego.

Z przypadkiem niemożności ustalenia tożsamości mamy do czynienia wówczas, gdy z jakichkolwiek powodów nie udaje się wylegitymować osoby w trybie określonym przez przepisy prawa¹¹, np. zatrzymany nie ma przy sobie żadnego dokumentu tożsamości i odmawia podania danych osobowych. Wydaje się, iż podobna sytuacja zaistnieje także wówczas, gdy dokument tożsamości zrodzi u policjanta uzasadnioną wątpliwość co do jego wiarygodności.

Z kolei przesłanki podmiotowe trybu przyspieszonego uregulowane zostały w art. 90 k.p.w. Może być on zastosowany wobec osób niemających stałego miejsca zamieszkania lub miejsca stałego pobytu oraz przebywających jedynie czasowo na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, jeżeli zachodzi uzasadniona obawa, że rozpoznanie sprawy w postępowaniu zwyczajnym będzie niemożliwe lub znacznie utrudnione (art. 90 § 1 i 2 k.p.w.). Postępowanie przyspieszone prowadzi się także w stosunku do sprawców wykroczeń określonych w art. 50, 51, 52a, 124 i 143 k.w., popełnionych w związku z imprezą masową¹² oraz w innych wypadkach wskazanych w ustawie, w tym wobec sprawców wykroczeń o charakterze chuligańskim¹³ (art. 90 § 3 i 4 k.p.w.). Postępowanie to nie obejmuje jednakże osób podlegających orzecznictwu sądów wojskowych (art. 90 § 5 k.p.w.).

W myśl art. 91 k.p.w. w postępowaniu przyspieszonym orzeka się tylko wtedy, gdy sprawca wykroczenia ujęty na gorącym uczynku lub bezpośrednio potem niezwłocznie doprowadzony jest do sądu. Organ zatrzymujący winien więc dysponować kompetencjami do sporządzenia i złożenia wniosku o ukaranie (art. 17 i 57 k.p.w.), w przeciwnym razie koniecznym jest przekazanie zatrzymanego Policji.

Sąd z chwilą doprowadzenia zatrzymanego winien bez zbędnej zwłoki przystąpić do rozpoznawania sprawy, zobowiązując przy tym obwinionego do pozostania do swojej dyspozycji do czasu zakończenia rozprawy pod rygorem wydania orzeczenia pod jego nieobecność (art. 92 § 1 pkt 2 i 3 k.p.w.). Nie jest to już jednak zatrzymanie.

W świetle tych stwierdzeń wyraziście rysuje się cel instytucji trybu przyspieszonego jako krótkotrwałe pozbawienie wolności, niezbędne wyłącznie dla niezwłocznego doprowadzenia do sądu.

Zgodnie z art. 91 § 3 k.p.w. policja oraz inny organ realizujący zadania w zakresie ochrony porządku lub bezpieczeństwa publicznego mogą odstąpić od zatrzymania i przymusowego doprowadzenia sprawcy do sądu, zobowiązując go do stawiennictwa w sądzie

¹¹ Zob.: Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 26 lipca 2005 r. w sprawie sposobu postępowania przy wykonywaniu niektórych uprawnień policjantów (Dz.U. 2005, nr 41, poz. 1186).

¹² Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (tekst jedn. Dz. U. 2005, nr 108, poz. 909).

¹³ Charakter chuligański mają wykroczenia polegające na umyślnym godzeniu w porządek lub spokój publiczny albo umyślnym niszczeniu lub uszkodzeniu mienia, jeżeli sprawca działał publicznie oraz w rozumieniu powszechnym bez powodu lub z oczywiście błahego powodu, okazując przez to rażące lekceważenie podstawowych zasad porządku prawnego (art. 47 § 5 k.w.).

w wyznaczonym miejscu i czasie ze skutkami wezwania, o których mowa w art. 71 § 4 k.p.w. Wyłącznie Policja i Straż Graniczna, odstępując od zatrzymania, mogą zatrzymać ujętemu paszport lub inny dokument uprawniający do przekroczenia granicy (art. 91 § 4 k.p.w.). Zwrotu dokumentu dokonuje sąd nie później niż przy wydaniu orzeczenia albo w związku ze zmianą trybu postępowania. Sąd może jednak po wydaniu orzeczenia nie zwrócić obwinionemu paszportu lub innego dokumentu uprawniającego do przekroczenia granicy, jeżeli skazuje sprawcę czasowo przebywającego granicy, jeżeli skazuje sprawcę czasowo przebywającego w Polsce lub nie mającego w kraju miejsca stałego pobytu i orzeknie natychmiastową wykonalność wyroku (art. 82 § 4 i 5 k.p.w.).

Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia reguluje także możliwość tzw. zatrzymania obywatelskiego. Art. 45 § 2 k.p.w. odsyła do stosowanego odpowiednio art. 243 k.p.k. Każdy więc ma prawo ująć osobę na gorącym uczynku wykroczenia lub w pościgu podjętym bezpośrednio po jego popełnieniu, jeżeli zachodzi obawa ukrycia się tej osoby lub nie można ustalić jej tożsamości. Wniosek z tego, że tak jak i w sprawach o przestępstwa – rozpoznanie sprawcy wykroczenia w jakiś czas po dokonaniu wykroczenia nie uprawnia obywatela do ujęcia osoby, a wyłącznie do poinformowania o tym fakcie organów ścigania¹⁴. Poza tym ujęcie naruszające treść art. 243 k.p.k. w zw. z art. 45 § 2 k.p.w. może skutkować odpowiedzialnością karną z art. 189 k.k. (pozbawienie wolności).

Warto jednak dodać, iż obywatel może zrezygnować z pościgu w trakcie jego trwania, powiadamiając o tym Policję. Właściwie może w ogóle nie podejmować pościgu, ograniczając się do powiadomienia Policji o spostrzeżonych faktach.

Ujęcie obywatelskie ma więc charakter subsydiarny w stosunku do działań organów ścigania.

2. Okoliczności wykluczające zatrzymanie

Analiza instytucji zatrzymania sprawcy wykroczenia byłaby niepełna, gdyby pominąć zagadnienie okoliczności wykluczających lub ograniczających dopuszczalność zatrzymania. Okoliczności te oparte są głównie na istnieniu przeszkód procesowych polegających przede wszystkim na wyłączeniach i ograniczeniach pod sądności niektórych sprawców czynów przestępnych. W praktyce istnienie przeszkody procesowej może ujawnić się dopiero po zatrzymaniu osoby.

Wśród przeszkód procesowych należy przede wszystkim wskazać immunitety¹⁵ wyłączające dopuszczalność korzystania z instytucji zatrzymania, a mianowicie m.in.:

- immunitet parlamentarny¹⁶ - zakaz zatrzymywania posła lub senatora bez zgody sejmu lub senatu obejmuje wszelkie formy pozbawienia wolności osobistej, z wyjątkiem jedynie ujęcia na gorącym uczynku popełnienia przestępstwa, jeżeli jego zatrzymanie niezbędne jest do zapewnienia prawidłowego toku postępowania,
- immunitet sędziowski¹⁷ - sędzia, sędzia wojskowy, oraz sędzia Sądu Najwyższego i sędzia Trybunału Konstytucyjnego nie mogą być

¹⁴ T. Grzegorzczak, Nowa kodyfikacja karna. Krótkie komentarze: Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, Warszawa 2001, z. 32, s. 280 i nast.

¹⁵ W języku potocznym immunitetem jest prawo nietykalności określonych osób przysługujące im ze względu na zajmowane stanowisko, pełnione funkcje, itp. Słownik języka polskiego, PWN, Warszawa 1995, s. 730.

¹⁶ Ustawa z dnia 9 maja 1996 r. o wykonywaniu mandatu posła i senatora (tekst jedn. Dz. U. 2003 nr 221, poz. 2199 z późn. zm.).

¹⁷ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. 2001, nr 98, poz. 1070 z późn. zm.), Ustawa z dnia 23 listopada 2002 o Sądzie Najwyższym (Dz.U. 2002, nr 240, poz. 2052) oraz Ustawa z

zatrzymani ani aresztowani bez zgody odpowiednio sądu dyscyplinarnego i Trybunału Konstytucyjnego, z wyjątkiem ujęcia ich na gorącym uczynku popełnienia przestępstwa, jeżeli jest to niezbędne dla zapewnienia prawidłowego toku postępowania,

- immunitet Prezesa Najwyższej Izby Kontroli¹⁸ - zakaz zatrzymywania Prezesa Najwyższej Izby Kontroli bez uprzedniej zgody sejmku obejmuje wszelkie formy pozbawienia wolności osobistej, z wyjątkiem ujęcia na gorącym uczynku popełnienia przestępstwa, jeżeli jego zatrzymanie niezbędne jest do zapewnienia prawidłowego toku postępowania,
- immunitet Rzecznika Praw Obywatelskich¹⁹ - zakaz zatrzymywania Rzecznika Praw Obywatelskich bez uprzedniej zgody sejmku obejmuje wszelkie formy pozbawienia wolności osobistej z wyjątkiem ujęcia na gorącym uczynku popełnienia przestępstwa, jeżeli jego zatrzymanie niezbędne jest do zapewnienia prawidłowego toku postępowania,
- immunitet prokuratorski²⁰ - prokurator nie może pociągnięty do odpowiedzialności karnej bez zezwolenia właściwego sądu dyscyplinarnego ani zatrzymany bez zgody przełożonego dyscyplinarnego (z wyłączeniem sytuacji zatrzymania na gorącym uczynku popełnienia przestępstwa), co więcej – za wykroczenia prokurator odpowiada wyłącznie dyscyplinarnie,
- immunitet Generalnego Inspektora Ochrony Danych Osobowych²¹ - zakaz zatrzymywania Generalnego Inspektora Danych Osobowych obejmuje wszelkie formy pozbawienia wolności osobistej, z wyjątkiem ujęcia na gorącym uczynku popełnienia przestępstwa, jeżeli jego zatrzymanie niezbędne jest do zapewnienia prawidłowego toku postępowania,
- immunitet Prezesa Instytutu Pamięci Narodowej²² - zakaz zatrzymywania Prezesa Instytutu Pamięci Narodowej bez uprzedniej zgody sejmku obejmuje wszelkie formy pozbawienia wolności osobistej, z wyjątkiem ujęcia na gorącym uczynku popełnienia przestępstwa, jeżeli jego zatrzymanie niezbędne jest do zapewnienia prawidłowego toku postępowania.

Odrębną grupę immunitetów stanowią tzw. immunitety zakrajowości: immunitet dyplomatyczny – przywilej niepodlegania jurysdykcji karnej, cywilnej i administracyjnej, dotyczący dyplomaty akredytowanego w danym państwie, zapewniający mu nietykalność osobistą oraz nietykalność zajmowanego przez niego lokalu oraz immunitet konsularny²³.

dnia 21 sierpnia 1997 r. Prawo o ustroju sądów wojskowych (Dz.U. nr 117, poz. 753 z późn. zm.) i art. 196 Konstytucji RP.

¹⁸ Ustawa z dnia 23 grudnia 1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli (tekst jedn. Dz.U. 2007, nr 231, poz. 1701 z późn. zm.).

¹⁹ Art. 211 Konstytucji RP.

²⁰ Ustawa z dnia 20 czerwca 1985 r. o prokuraturze (tekst jedn. Dz.U. 2008 nr 7, poz. 39 z późn. zm.).

²¹ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (tekst jedn. Dz. U. 2002 nr 101, poz. 926).

²² Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (tekst jedn. Dz.U. 2007 nr 63, poz. 424 z późn. zm.).

²³ Podstawowym źródłem prawa dyplomatycznego i konsularnego jest konwencja wiedeńska o stosunkach dyplomatycznych (Dz. U. z 1965, nr 37, poz. 232) oraz konwencja wiedeńska o stosunkach konsularnych (Dz.U. 1982, nr 13, poz. 98). Zob. też art. 578-584 k.p.k.

3. Czas zatrzymania sprawcy wykroczenia

Czas zatrzymania sprawcy wykroczenia został ściśle określony przez ustawodawcę poprzez wskazanie maksymalnie 24 godzin – w przypadku gdy zaistnieje przesłanka niemożności ustalenia tożsamości sprawcy wykroczenia oraz 48 godzin – jeżeli zatrzymano sprawcę osobę podlegającą trybowi przyspieszonemu (chyba, że wcześniej został doprowadzony przed sąd albo zobowiązany przez policję do stawiennictwa przed sądem).

T. Grzegorzczak²⁴ podnosi, iż czas zatrzymania należy liczyć od chwili:

- ujęcia sprawcy przez policję bądź inny uprawniony organ na podstawie art. 45 § 1 k.p.w.,
- przejęcia sprawcy od osoby, która dokonała tzw. zatrzymania obywatelskiego (art. 45 § 2 k.p.w.).

Stanowisko to należy uznać za jak najbardziej słuszne, choć w literaturze można spotkać się także ze zdaniem odmiennym²⁵, jakoby czas zatrzymania liczony był od momentu ujęcia obywatelskiego. Pogląd ten jednakże nie przekonuje, choćby z racji tego, że art. 46 § 6 k.p.w. odsyła do art. 45 § 1 k.p.w.

Upływ wskazanych powyżej terminów obliguje organy, które dokonały zatrzymania do natychmiastowego zwolnienia zatrzymanego. Przesłankę zwolnienia stanowią także ustanie przyczyny zatrzymania (np. ustalenie tożsamości zatrzymanego), ale i inna okoliczność uzasadniająca zwolnienie, np. sąd stwierdził bezzasadność zatrzymania albo stwierdzono brak warunków pozwalających na prowadzenie sprawy w trybie przyspieszonym, bądź też wreszcie ustalono, że zatrzymany nie jest sprawcą wykroczenia).

4. Sytuacja prawna zatrzymanego sprawcy wykroczenia

Z treści art. 46 § 1 k.p.w. wynika prawo do uzyskania przez zatrzymanego informacji o przyczynach faktycznych i prawnych dokonanej czynności oraz prawo do poinformowania o przysługujących mu uprawnieniach w postaci nawiązania kontaktu z adwokatem lub radcą prawnym, zawiadomienia osoby najbliższej i pracodawcy, a także wniesienia zażalenia do sądu. Jednocześnie zatrzymany winien być wysłuchany. Przyjrzyjmy się bliżej poszczególnym uprawnieniom.

Informacja o przyczynach zatrzymania musi obejmować wskazanie podejrzenia popełnienia konkretnego wykroczenia oraz zaistnienie przynajmniej jednej z dwóch wspomnianych już wcześniej przesłanek, a mianowicie niemożności ustalenia tożsamości lub możliwości wdrożenia trybu przyspieszonego.

Poinformowanie zatrzymanego o przysługujących mu uprawnieniach może ograniczyć się do ich wymienienia. W myśl art. 46 § 3 k.p.w. w przypadku żądania zatrzymanego organy bez zbędnej zwłoki winny zawiadomić o dokonanej czynności osobę dla niego najbliższą²⁶ oraz pracodawcę, przy czym gdy zatrzymany zostanie żołnierz w służbie czynnej wojskowej lub żołnierz sił zbrojnych państw obcych przebywających na terytorium Polski oraz członek ich personelu cywilnego, jeżeli pozostają na terytorium RP w związku z pełnieniem obowiązków służbowych niezwłocznie i obowiązkowo zawiadamia się właściwego dowódcę jednostki wojskowej, choćby takie żądanie nie zostało zgłoszone (art. 10 § 1 k.p.w.).

²⁴ T. Grzegorzczak, wyd. cyt., s. 286 i nast.

²⁵ Zob.: J. Lewiński, Komentarz do kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia z 2001, Warszawa 2002; D. Kala, wyd. cyt.

²⁶ Osobą najbliższą jest małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu (art. 47 § 3 k.w.).

Na żądanie zatrzymanego umożliwia się także nawiązanie kontaktu w dowolnej formie z adwokatem lub radcą prawnym oraz zezwala na bezpośrednią z nim rozmowę. W praktyce może to nastąpić poprzez sporządzenie pisma, ale i przez użycie telefonu, faxu czy poczty elektronicznej. I. Kobus i I. Dziugiel²⁷ wskazują nawet możliwość skorzystania z telefonu komórkowego należącego do zatrzymanego, zaznaczając jednakże, iż w tym wypadku zatrzymujący inicjuje połączenie i upewnia się, czy ma do czynienia rzeczywiście z adwokatem. Gdy pomimo to wątpliwości co do tożsamości rozmówcy nadal nie zostaną rozwiane autorzy podnoszą konieczność umożliwienia przeprowadzenia bezpośredniej rozmowy z tą osobą. W myśl art. 46 § 4 k.p.w. policjant może wówczas jedynie zastrzec swoją obecność przy tej rozmowie i w przypadku ewentualnego „przekazywania informacji” wykorzystać je stosownie do okoliczności. Choć w przypadku wykroczeń, które są z natury czynami drobnymi problem ten wydaje się czysto teoretycznym.

Wśród uprawnień zatrzymanego wymienia się także wysłuchanie go. Ma ono na celu stworzenie mu możliwości przedstawienia argumentów i wskazania okoliczności, które ewentualnie mogłyby być podstawą do jego zwolnienia.

Tworząc swego rodzaju katalog uprawnień zatrzymanego sprawcy wykroczenia obowiązkowo należy także wspomnieć o konieczności dokumentowania czynności zatrzymania w formie protokołu. Odpis bowiem tego protokołu doręcza się za pokwitowaniem zatrzymanemu. Niezbędnym jest więc dokładne odnotowanie dnia, godziny, miejsca i przyczyny zatrzymania, ze wskazaniem wykroczenia, w związku z którym dokonano zatrzymania. Jak wskazuje art. 46 § 2 k.p.w. w protokole należy także zawrzeć treść złożonego przez zatrzymanego oświadczenia oraz utrwalić fakt udzielenia mu informacji o uprawnieniach.

Zatrzymanemu przysługuje także prawo zażalenia na zatrzymanie do sądu rejonowego miejsca zatrzymania. Mając na uwadze art. 108 k.p.w. zażalenie winno być wniesione w terminie 7 dni od daty dokonania czynności. Termin ten jak terminem zawitym, co znaczy że może zostać przywrócony, wyłącznie w sytuacji gdy niedotrzymanie jego nastąpiło z przyczyn od zatrzymanego niezależnych.

Zatrzymany może w zażaleniu domagać się zbadania zasadności, legalności oraz prawidłowości dokonanego zatrzymania. Sąd badając kwestię zasadności zatrzymania będzie sprawdzał, czy w danym stanie faktycznym spełnione zostały przesłanki zatrzymania, wskazane w art. 45 § 1 k.p.k. Z kolei oceniając materiały pod kątem legalności rozważać będzie uprawnienia danego organu do dokonania zatrzymania, sprawdzać czas trwania zatrzymania lub też ewentualne naruszenia zakazu zatrzymania osoby korzystającej z immunitetu materialnego lub formalnego²⁸. Przypatrując się zaś prawidłowości – analizować będzie nie tylko sposób dokonania czynności, ale i wywiązanie się z obowiązków wynikających z treści art. 46 § 1–4 k.p.w. Kwestia ta jest nader istotna, gdyż w wypadku uznania bezzasadności lub nielegalności zatrzymania sąd zarządza natychmiastowe zwolnienie osoby zatrzymanej oraz powiadamia o tym fakcie prokuratora i organ przełożony nad organem, który dokonał zatrzymania²⁹.

Ponadto zatrzymany może złożyć zażalenie do prokuratora na podst. 15 ust. 7 Ustawy o Policji, ale wyłącznie na sposób wykonania czynności zatrzymania. Mamy tutaj do czynienia z organem powołanym do nadzoru nad jednostką organizacyjną, której funkcjonariusz dokonał zatrzymania, nie zaś - z oczywistych względów - nadzorem procesowym prokuratora (zob. art. 13 § 1 k.p.k.). Niewątpliwie zatrzymany może także

²⁷ I. Kobus, I. Dziugiel, Zatrzymanie, ujęcie, doprowadzenie, sprowadzenie osoby, Szczytno 2006, s. 51 i nast.

²⁸ A. Ludwiczek: Problematyka kontroli zatrzymania w nowym kodeksie postępowania karnego, Prokuratura i Prawo 1998, nr 11-12, s. 38.

²⁹ Powiadomienie prokuratora oraz organu przełożonego ma miejsce także w przypadku stwierdzenia nieprawidłowości podczas zatrzymania.

złożyć prokuratorowi doniesienie o popełnieniu przestępstwa, jeżeli jego zdaniem zatrzymanie wypełniło znamiona przestępstwa

5. Odszkodowanie i zadośćuczynienie za doznaną krzywdę

Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia w art. 114 § 2 przewiduje, że osobie niewątpliwie niesłusznie zatrzymanej przysługuje od Skarbu Państwa odszkodowanie za poniesioną szkodę i zadośćuczynienie za doznaną krzywdę. Zaznaczyć jednak należy, iż możliwość ta odnosi się wyłącznie do zatrzymania procesowego przewidzianego w Kodeksie postępowania w sprawach o wykroczenia i nie ma zastosowania do innych form zatrzymania.

Zatrzymanie jest niewątpliwie niesłuszne, gdy w konkretnej sprawie, w chwili jego dokonania, nie było podstaw do zatrzymania, a fakt ten w ocenie sądu nie budzi żadnych wątpliwości.

W art. 115 § 2 k.p.w. został wskazany termin do zgłaszania roszczeń, który wynosi sześć miesięcy od daty zwolnienia zatrzymanego. Sądem właściwym do rozpoznania żądania o odszkodowanie jest sąd okręgowy, w którego okręgu nastąpiło zwolnienie zatrzymanego. Roszczenie to przedawnia się z upływem roku od daty zwolnienia.

Także Konstytucja RP w art. 41 ust. 4 stwierdza, że „każdy bezprawnie pozbawiony wolności ma prawo do odszkodowania”.

Co ciekawe – odmiennie niż w art. 556 § 1 k.p.k. ustawodawca określił krąg osób uprawnionych do dochodzenia roszczeń w przypadku śmierci poszkodowanego. Zgodnie z art. 114 § 3 k.p.k. roszczenia odszkodowawcze w razie śmierci obwinionego przechodzą na jego małżonka, dzieci i rodziców, gdy zmarły zgłosił swe roszczenia za życia. Niemożliwym jest zatem dochodzenie roszczeń przez osoby wymienione powyżej, jeżeli pokrzywdzony przed swoją śmiercią nie wystąpił o odszkodowanie i zadośćuczynienie. Przy czym dla porównania w Kodeksie postępowania karnego uprawnienia odszkodowawcze w przypadku śmierci poszkodowanego ograniczono wyłącznie do tymczasowego aresztowania. Wydaje się, że kwestie te winny być uregulowane jednolicie.

Przy rozpoznawaniu roszczeń o odszkodowanie przewidziane w Kodeksie postępowania w sprawach o wykroczenia stosuje się odpowiednio unormowania Kodeksu postępowania karnego zawarte w: art. 553 k.p.k. (wyłączenie odpowiedzialności Skarbu Państwa, w przypadku gdy poszkodowany swoim celowym działaniem spowodował zatrzymanie i miarkowanie wysokości odszkodowania w przypadku przyczynienia się obwinionego), art. 556 § 4 k.p.k. (upoważnienie do obrony udzielone uprzednio obrońcy w sprawie o wykroczenie zachowuje moc jako upoważnienie do działania w charakterze pełnomocnika w sprawie o odszkodowanie), art. 557 k.p.k. (roszczenie zwrotne przysługujące Skarbowi Państwa w przypadku naprawienia szkody wobec osób, które swoim bezprawnym działaniem spowodowały niewątpliwie niesłuszne zatrzymanie), art. 558 k.p.k. (stosowanie w kwestiach nieuregulowanych przepisów kodeksu postępowania cywilnego), art. 559 k.p.k. (stosowanie do cudzoziemców przepisów Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia o odszkodowaniu za niewątpliwie niesłuszne zatrzymanie w trybie k.p.w. na zasadzie wzajemności).

6. Podsumowanie

Zatrzymanie (ujęcie) stanowi pozbawienie wolności fizycznej, którego istotą jest sprowadzenie pewnego stanu trwającego jakiś czas, w ciągu którego zatrzymany nie ma swobody poruszania się, czy to w ogóle, czy też poza pewną przestrzenią³⁰. Nic więc też

³⁰ Z. Młynarczyk, Osoba zatrzymana w świetle przepisów prawa o ruchu drogowym, Palestra 1992, nr 11-12, s. 44.

dziwnego, iż w literaturze³¹ podnosi się potrzebę przestrzegania podstawowych reguł stosowania tego środka przymusu, a mianowicie:

- musi ono mieć ustawową podstawę i niedopuszczalne jest dokonywanie w tym zakresie wykładni rozszerzającej,
- niedopuszczalnym jest posługiwanie się nim, jeżeli założony cel może być osiągnięty dobrowolnie (zasada konieczności),
- jeżeli w dana sytuacja pozwala na wybór środków przymusu należy wybrać najłagodniejszy, jeżeli wystarczy on do realizacji danej czynności procesowej (zasada minimalizacji, umiaru),
- stosowanie środka przymusu nie może prowadzić do niehumanitarnego lub poniżającego traktowania osoby.

Powyższe wnioski mają niebagatelne znaczenie, tym bardziej, że prawo do wolności i bezpieczeństwa jest jednym z fundamentalnych praw człowieka, gwarantowanych przepisami Konstytucji RP oraz konwencjami międzynarodowymi, których Polska jest stroną. Ocena dopuszczalności w danej sytuacji zatrzymania sprawcy wykroczenia winna być więc zawsze dokonywana przez pryzmat przepisów ustawowych oraz na podstawie analizy konkretnego przypadku i uwzględnienia wszelkich towarzyszących okoliczności.

³¹ W. Daszkiewicz, Prawo karne procesowe. Zagadnienia ogólne, t. II, Bydgoszcz 2001, s. 157 i nast.